

Quan érem refugiats

La Batalla de l'Ebre

Antònia Serres Buenaventura

Aquests dies es compleix el 70è aniversari de la Batalla de l'Ebre, de la fugida del poble de moltes famílies, dels pitjors dies de la Guerra per a molts d'ells i de l'inici també del que seria la dura postguerra. Aquesta narració n'és un exemple del que van passar moltes famílies.

Barranc amunt, amb els mocadors de farcell al coll, plens de les quatre coses que tenien, caminaven el matrimoni i la seua filla, la Dominga, amb la gàbia dels pollets a una mà i la colomina a l'altra. Quan passaven per davant de la cova de Ximo, un dels que també s'amagaven a les coves va cridar: "Pere, on aneu? A passar el riu" -va contestar. "Pos no cal que hi aneu, la guerra s'ha acabat".

Així acabava el pelegrinatge d'aquella família i moltes més del poble, aquell dia de novembre de 1938. El seu anar i tornar, fugint de les bombes i dels exèrcits, havia començat a l'abril del mateix any, quan les forces nacionals van arribar al Pinell.

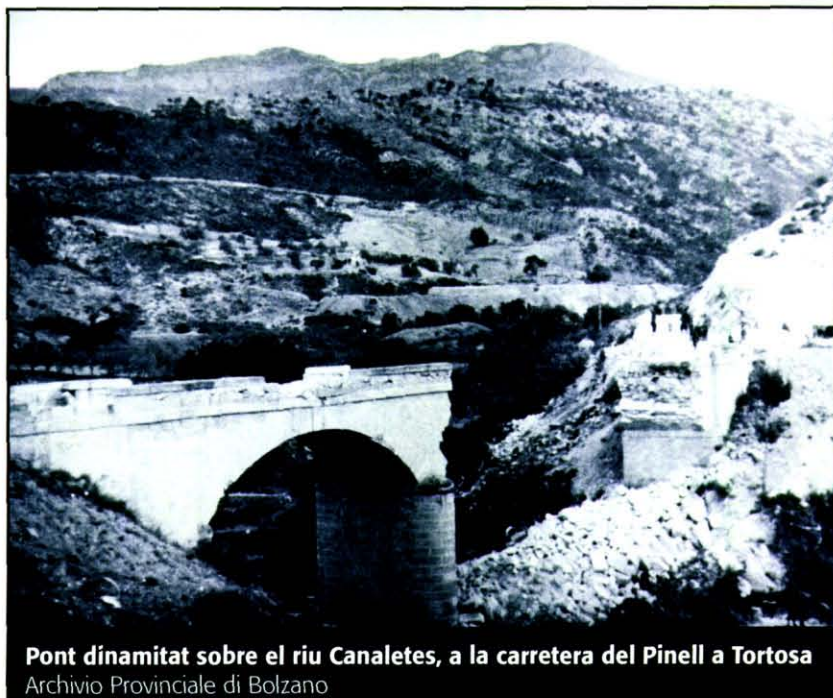
A principis de 1938 es notaven cada vegada més les conseqüències de la guerra. Primer van ser els 16 executats durant el juliol i el desembre del 36, després els joves que morien al front, els refugiats que arribaven al poble procedents de Madrid, la manca d'aliments, i ara, els ferits del front d'Aragó, que instal·laven en un primer moment als túnels de l'estació del Pinell (de la línia de Val de Zafán), abans d'enviar-los a l'hospital Pere Mata de Reus.

L'exèrcit franquista

s'anava acostant i el 3 d'abril de 1938 arribava al Pinell. Uns dies abans, l'exèrcit republicà i la brigada Garibaldi havien abandonat la zona. Havia caigut el front d'Aragó. En aquesta retirada també els acompanyaven les famílies del bàndol d'esquerres, que en carros i amb el que podien, creuaven l'Ebre, abans que enfonsessin el pont de Móra. Les notícies del que passava als llocs on arribava l'exèrcit nacional no eren gens esperançadores pels republicans. L'Ebre separava les dues zones i es van quedar refugiats en diversos pobles del Baix Camp, del Baix Penedès, del Maresme... però al Pinell van quedar alguns veïns, sobretot gent gran que no podia o no volia fugir.

Aquest va ser el cas de l'Antònia de Garbí. Ara, als seus 84 anys, ens explica les vivències d'aquells fets i les penalitats que va patir la seva família formada pels iaïos materns, els pares, ella i el seu germà gran, Antonio. Vivien part de l'any al mas que tenien al Prat i allí s'estaven quan uns 3.000 soldats italians que havien participat en l'ofensiva d'Aragó van ocupar la zona, des de la Venta del Riu fins al mas del Coll.

Uns dies abans els soldats republicans havien evacuat els ferits que estaven al túnel del costat de l'estació i abans de volar el pont sobre el riu Canaletes els van indicar que abandonessin el mas, pel perill que suposava la càrrega explosiva i per més seguretat van passar la nit en una cova que hi ha als Tormos, a la mateixa vora del riu. L'endemà van anar al seu mas i el

Pont dinamitat sobre el riu Canaletes, a la carretera del Pinell a Tortosa
Archivio Provinciale di Bolzano

Cases caigudes a la Plaça del Pinell de Brai

Foto: ACTE

van trobar ocupat per un grup d'oficials italians que s'havien instal·lat al pis de dalt per a menjar. Ells es van quedar a la planta on tenien el foc a terra per a cuinar.

Al mas de Llorencet, situat al costat, també estava refugiada una família de Lledó amb una noia que el mateix dia 3 va tenir un xiquet. El part va anar bé, però, l'endemà la dona va començar a tenir febre. Davant d'aquesta situació, la mare de l'Antònia i la de la noia van decidir anar al poble a veure si trobaven algun metge. Abans d'arribar-hi, però, les van aturar uns soldats i després d'explicar-los la seva situació, els van dir que un dels seus metges visitaria la noia. Després que el metge assistís la noia i el nadó, un capellà va batejar el petit amb el nom de Pedro i encara hi va afegir "Benito, Italo" (nom propi de Mussolini i d'Itàlia).

Uns dies després, l'exèrcit va obligar tota la gent que vivia disseminada pels masets a traslladar-se al poble, on les noves autoritats exercien el poder perquè quedés ben clar qui manava a partir d'ara. Estava molt present en la ment i en el cor de molts d'ells, els cruels afusellaments induïts o realitzats a l'inici de la Guerra Civil per elements revolucionaris, la col·lectivització de propietats per la CNT i la UGT. Ara es tractava no només de fer justícia sinó de passar comptes als que no fossin incondicionals de la seva causa. Van començar els empresonaments i els judicis sumaríssims a Gandesa. El més lleu que et podia passar era la deportació i aquesta va ser la sort d'un

grup de gent, entre ells el pare de l'Antònia que fou desterrat a Gurrea de Gállego, un poble d'Osca, on va treballar a la finca "Las Pedrosas" propietat d'una marquesa. D'altres, foren enviats a Tudela o a Saragossa.

Mentrestant la Guerra continuava, els republicans estaven a l'altra banda de l'Ebre i des de Cardó, llançaven de tant en tant projectils a la corva de la Tresillada, per on passava la carretera de Tortosa a Gandesa. De bon començament, la gent que quedava al poble s'ho mirava com si fossin focs d'artifici, fins que un d'aquells projectils va caure al castell, a ca la Maria de la Patica, i un tros de metralla li va causar la mort. També van tirar contra el terrat de ca Pantoca, i van morir uns soldats que estenien roba. Alguns d'aquests projectils no explotaven, però causaven desperfectes i forats a les cases.

A partir d'aquests fets, molts van pensar que estarien més segurs amagats per les casetes de camp distribuïdes per moltes de les finques del terme. Tenien l'aigua de les cisternes, els homes caçaven, i de tant en tant anaven al poble a arreplegar el que podien per menjar. La família de Garbí se'n va anar cap al Fonollar del Tivenxà, a la vessant de Cavalls. També hi havia gent escampada per tota la zona: als Quatre Bancals de Sarraco, al mas d'Espinós, a la font de la Gota...

Allí s'hi van estar amb altres famílies, fins que el dia de Sant Jaume del mateix any, els republicans van passar l'Ebre i es va iniciar la darrera gran batalla de la guerra. Aquells dies els va succeir la que seria

la pitjor desgràcia. El germà de l'Antònia només tenia 17 anys i era de la quinta del 42, però pel seu aspecte físic n'aparentava més. L'exèrcit de la República havia mobilitzat el joves de la quinta del 41 i una patrulla va agafar el noi perquè van pensar que tenia edat d'estar a l'exèrcit (no van servir de res les explicacions de la famí-

Inscripció dels soldats italians a l'estació del Pinell

Foto: autora

lia, perquè no tenien cap document que justifiqués l'edat del noi). Se'l van endur cap a Miravet, on hi havia instal·lats els caps militars, des d'aleshores ja no en van saber res. Uns dies després va passar per allí un comissari, li van explicar el fet, però com que no sabien la identificació de la patrulla que se l'havia endut, no va poder fer res per l'Antonio.

En consolidar-se el front a la serra de Pàndols i Cavalls, aquella zona es va tornar perillosa, així que los iaïos, la mare i l'Antònia van haver de tornar al poble. Casa seva havia estat destruïda per les bombes d'aviació i es van quedar a viure a ca la Carmeta del Bou, amb l'àvia de la casa, que tampoc havia fugit. Per por als projectils dormien al celler de la casa. La iaïa de l'Antònia va morir aquells dies. Els soldats la van enterrar al cementiri del poble i damunt la tomba hi van posar un cartell que deia: "Salud, abuela". Quan va acabar la guerra, aquest senyal va permetre localitzar la tomba i van traslladar les despulles a un nínxol. En quatre mesos havien desaparegut tres membres de la mateixa família.

Durant el dia, mare i filla, per no estar tan soles i per evitar els bombardejos de l'aviació (ja havien caigut part de les cases de la plaça i del carrer de la Posada, a més d'haver mort 17 civils) se n'anaven a la cova de Ximo, al Barranc, on també es refugiaven l'Èlia, sa mare i les dues iaïes, el sogre de la Mª Fontcalda i un home de ca Roman que va baixar al poble des de l'Aragó a buscar alguna cosa i no va tenir temps de tornar-se'n. A la nit les dos dones acudien a dormir a la casa on els esperava el iaïo.

Davant de la cova de Ximo va caure una bomba d'aviació que no va explotar, aleshores els soldats els van recomanar que se n'anessin d'allí. Van seguir barranc avall i van trobar la família de la Dominga,

el coco Cames i sa filla, a la cova del Tamborino. Molt apropet d'allí, en un altra cova hi havia la tia Amàlia i la tia Lluïsa, totes soles. Un nét de la tia Amàlia estava a l'exèrcit republicà i de tant en tant anava a veure sa iaïa a la cova. L'Antònia, encara ara es pregunta per què aquell noi, a qui sovint trobaven pel barranc, no els va comentar mai

res del seu germà. (Després va saber que havia estat al mas de Miravet on retenien l'Antonio).

Finalment, barranc avall, van fer cap a l'Ebre i es van quedar al mas de Panissello, allí s'estava German de Clua i sa mare. Al costat hi havia el mas de Juanito de la Vall, amb la família de Jaume de Vinaixa i la de Miquel de Pataca. Al novembre es va acabar la Batalla de l'Ebre i van poder tornar tots al poble. Algunes vegades, la desesperació de no saber res del germà va empènyer l'Antònia i sa mare a recórrer els indrets del terme (Riverola, el colls de l'Aubaga de l'Argila, Aigües Vives) per si trobaven el noi entre els cadàvers dels soldats que hi havia pertot arreu.

La família de Garbí va tornar al mas del Prat. La guerra ja s'havia acabat i al poble va arribar un batalló de soldats treballadors, presoners de l'exèrcit republicà, que estaven reconstruint el pont sobre el riu Canaleta. Un d'aquests soldats va comentar a algú del poble que ell havia vist com havien matat un noi del Pinell al terme de Miravet. Aquesta persona va posar en comunicació el soldat amb la família de l'Antònia. Així van saber com al costat d'un maset, a l'entrada de Miravet, hi havia enterrat el seu germà. L'havien afusellar 15 dies després de la seva detenció per raons desconegudes.

La família, amb permís de les autoritats, es va traslladar al lloc indicat i efectivament, hi van trobar el cos, que van identificar per les restes de la camisa. El van exhumar i el van enterrar al cementiri del poble.

La Guerra s'havia acabat, ara quedaven les terribles seqüeles: morts, empresonats, desterrats, noves execucions, exiliats, famílies destrossades... Els qui van sobreviure a tantes calamitats guardarien, amagats per la por de la llarga i dura postguerra, uns records que sempre els acompanyarien.